

Сонце над кручею

Лариса Письменна

Задущлива спека тривала вже понад два тижні. Асфальт тротуарів розм'як і нагадував пекельну смолу. Погребняк випив два кухля теплового каламутного пива, та не вгамував спрагу, лише посилилось почуття невдоволення.

Те почуття чомусь весь день гнітило його, хоча, здавалося б, мало бути якраз навпаки. Комісія поставилася дуже поблажливо і без зауважень прийняла будинок на Нагірній вулиці, хоча там, кажучи по совісті, недоробок та недоробок...

Він не зважився товпитись у душний, переповнений розімлілими пасажирами автобус, і пішов додому пішки. Спершу хотів було по дорозі зазирнути на одну з новобудов — там виконроб часто нехтує технікою безпеки, але махнув рукою. Досить на сьогодні, нехай уже в понеділок.

Хотілося швидше дістатися додому, скинути просякнуту потом одержу й облитись холодною водою. Тому невдоволено поморщився, коли його спинив якийсь літній чоловік. То був, очевидно, знайомий, бо поздоровався впевнено, за руку. Лінь було пригадати, хто це такий. Погребняк, не спиняючись, відповів на привітання, але невпізнаний знайомий не мав наміру так швидко розлучитись і рішуче заступив дорогу.

— От я, Пилипе Степановичу, стою тут, дивлюся на цей новий, збудований вами будинок, і думаю.

Погребняк з досадою зітхнув і витер посірілою за день хустинкою спітнілу шию. І охота людині над чимось думати в таку нестерпну спеку.

— Пробачте, що затримую, але мені так хочеться сказати... Мене це вже давно турбує, а вас, будівельника, має турбувати ще дужче.

Ну от, відома пісня... Зараз почнуться скарги на несправність у новому будинку водогону, на надмірну звукопроникливість, незручне розташування кімнат чи на щось подібне, давно знайоме й набридле, мов дзижчання в'їдливої мухи. Доведеться звично вислухати й дати звичну відповідь, від якої нічого не зміниться.

— Слухаю вас...

— Я думаю над тим, чи не забагато на вулицях нашого міста виростає оцих однакових близнят-казарм? Даруйте за "високий штиль", але ж ви згодні, що будова повинна мати своє обличчя і навіть... гм... душу?

— Ну, щодо душі, то це справді вже "високий штиль", а щодо обличчя — загальновідома істина, — поблажливо посміхнувся Погребняк. — Тільки ж те, чого вам хочеться, властивість споруд, яким судилося лишити слід в історії. Наприклад, деякі античні будови...

— Античні будови! Нібито наші будинки повинні бути гірші за античні. А чому? Хіба не бачите, як ви потворите місто? Наше місто одне з найкрасивіших на Україні, а ви вбиваєте його цими бездушними огидними коробками. Ви відбираєте його неповторні, йому одному притаманні риси! Повірте, вам не подякують нащадки за таке

блюзнірство! І не кажіть, не кажіть мені, будь ласка, що ви уникаєте отих так званих надмірностей. Не спекулюйте на цьому. Простота, благородство ліній повинні бути вашими неодмінними критеріями. Вам, будівельникам, ніхто не дав права бути варварами, а це ж варварство! Та вам не зарплату давати треба, — вас судити слід!

— Е, батеньку мій, навіщо так гарячкувати? — відмахнувся Погребняк. — Бач, до чого договорились — судити слід! Та зрозумійте ви, що від нас, рядових інженерів, тут нічого не залежить. Нам дають затверджений проект, і ми будуємо. Наша справа маленька: організація робіт, будівельні матеріали, нормування, техніка безпеки і тому подібне. Дай боже хоч із цим якось упоратись. Від нас вимагають будувати якнайбільше і якнайшвидше. Де вже нам до високих матерій!

— Це страшно, що ви не розумієте...

— Може, я й розумію, але зрозумійте й ви — несвоєчасно де. Людям насамперед потрібне житло, багато житла, а не естетика. Запевняю вас: одержуючи ордер на квартиру в оцей самий, як ви образно висловилися, без душі та обличчя будинок, жоден з новоселів не задумався ні про знехтуване благородство ліній, ні про непоправно спотворений квартал. Вони раді, що тут є центральне опалення, газ та теплий санвузол.

— Отже, наша розмова вас анітрохи не схилювала?

У відповідь Погребняк безнадійно розвів руками. А що допоможе його хвилювання? Приторкнувся до капелюха, швидше обійшов свого в'їдливого співрозмовника і попростував далі.

Розмова його справді не схилювала, тільки лишила по собі неприємний присмак. Він з досадою подумав, що якби отого надміру гарячого і вимогливого мрійника запрягти в його, Погребнякову, роботу, то відразу б охолов.

* * *

Він з насолодою виточив на себе всю воду з оцинкованого бачка літнього душу, влаштованого просто в садку. Не витираючись, натяг свіжу піжаму і з полегкістю зітхнув. Тепер можна й відпочити. Все-таки добре, що вони з дружиною відмовилися від квартири в багатоповерховім будинку ("без обличчя і душі") і оселилися в цьому невеличкому будиночку на околиці міста, над Дніпром. Звичайно, до "обличчя і душі" свого житла йому байдужісінько, зате тут, в невеликій, сонячній, затишній квартирі, так спокійно! У вільний час можна розстелити ковдру в садку і досхочу подрімати. Тиша, ні зайвих людей, ні гармидеру. їм за своє життя довелося надто багато переїздити з одного будівництва на інше, і ось, нарешті, осіли, і, мабуть, назавжди. А осівши, відчув Погребняк, як набридло йому оте циганське життя. Може, далися, ознаки і розмінаний п'ятий десяток, і набутий ще замолоду ревматизм, і втома від людей, від доріг, від невпорядкованого побуту... І якось сама собою прийшла впевненість, що найцінніше в житті — то спокій. Ні, не Стане він кидатись на людей, як отой дивак, що зупинив його сьогодні на вулиці. Треба мислити тверезо. Та, власне, навіщо він переконує себе в тому, що і так зрозуміло?

Увечері прийшов Холоденко. Низенький, опецькуватий, з круглою прилизаною

головою і маленькими хитрими очицями, Холоденко нагадував рум'яного колобка з дитячої казки. Останнім часом він щось частенько навідувався до Погребняків, наполегливо запрошував до себе. Та й не просто навідувався, а раз у раз намагався зробити якусь послугу: то приніс Погребняковій дружині трикотажну імпорتنу кофточку, то ультрамодний японський транзистор. Працював же у торзі, мав таку змогу, "а таким милим людям зробити маленьку послугу — тільки приємно!" Та Погребняк добре розумів ті маневри: Холоденко на одній з кращих приміських ділянок споруджував власний будиночок, і вдячність інженера з будівельно-монтажного управління була б йому дуже до речі. Розумів, бридливо кривився, але терпів нав'язливість несимпатичної йому людини. Все одно такий тип не відчепиться, доки не виканючить того, що йому потрібно.

Цього разу Холоденко довго не затримався. Заявив, що прийшов похвалитися приємною новиною: придбав підходященького моторного човна і завтра, користуючись вихідним днем, треба неодмінно його випробувати.

— Ну і як годиться у добрих людей — замочити, щоб не протікав. — Холоденко багатозначно підморгнув і реготнув розкотистим жирним баском. — У моєї половини виникла ідея — гайнути аж до Канева. Ви бували на Тарасовій горі?

— Не бували, все тільки збираємось, — відказала Погребнякова дружина. — Не знаю, як Пилип Степанович, а я з великою радістю туди поїхала б.

— Чудесно, чудесно! Ви не заперечуєте, Пилипе Степановичу?

Погребняк нерішуче знизав плечима. Він побоювався, що ця прогулянка згодом може обійтися йому занадто дорого. Краще б просто спочинути в себе в садку під вишнею. Але якщо хоче дружина...

— Що ж, можна й поїхати.

— Тож лягайте раніше спатоньки, а завтра о восьмій будьте наготові. Як юні піонери, хе-хе... Про всякі там боеприпаси прошу не турбуватись: все беру на себе.

— Ну, це вже зайве, — невдоволено буркнув Погребняк. — Віра Павлівна візьме все потрібне.

— І не думайте! — замахав пухкими ручками Холоденко. — Образите! Ну, моє вам шануваннячко, я побіг. — І він викотився з кімнати.

Погребняк подумав, що на підлозі, де щойно тупцяв Холоденко, мала лишитись масна пляма. І ручка дверей, за яку він брався, теж, мабуть, стала масною... Ні, треба було відмовитись. Але завжди в таких випадках якось не вистачало характеру на пряму відсіч, а придумувати якийсь пристойний привід він був не мастак.

* * *

О чверть на дев'яту ранку на подвір'ї Погребняків зарокотав соковитий басок.

— В похід, в похід, дорогенькі! Трошки забарився, але не біда, зараз як дмухнемо — за три години в Каневі будемо! Пішли, пішли, Людочка вже нас чекає.

Людмила Петрівна, розкішна тілиста дама в прозорому капроні, з дрібно закрученими жовтими кучериками, зустріла Погребняків наймилішою усмішкою. Вона вже сиділа в човні, біля якого порався — заправляв бензином — засмаглий хлопчина у

вилинялій майці. Її приторно-солодкі парфуми панували над всіма іншими запахами, забиваючи навіть запах бензину.

"Медуниця", — з неприязню подумав Погребняк. Ніби спеціально створена для свого Холоденка. Такі у самісіньку душу вплинуть. І чого нас понесла лиха година?..

Його все більше дратувала думка, що ця прогуляночка згодом вилізе йому боком.

Човен був не лише "підходященький", а дуже хороший, з потужним мотором. Цікаво, скільки Холоденко дав за нього? Проте з певністю можна сказати, що той не переплатить. Розрахувався, мабуть, "послугами", які йому нічого не варті.

Тим часом Медуниця заходила біля сніданку. З кошика з'явилася ковбаса, сир, смажена свинина, огірочки, пляшки з вином та горілкою.

— Поважаю порядчок у господарстві, — ласо примружився Холоденко. — Ось перекинемо зараз по чарчині-другій та й заспіваємо "Рече та стогне Дніпр широкий". Пилипе Степановичу, чого це ви засумували? Нехай вороги наші сумують, а ви присувайтеся ближче та наливайте біленької.

Після четвертої чарки настроїв Погребняка покращав. Е, чого він справді кисне? Не подобається Холоденко? А яка, власне, різниця між Холоденком і Погребняком? І чим Погребняк кращий за Холоденка? Тим, що Холоденко лізе в очі, бажаючи відірвати кращий шматок для власної утроби? Ну, а Погребняк здає явно незавершені об'єкти, намагаючися прикрити гріхи своєї організації. А хіба не один чорт?

Погребняк остаточно відмахнувся від прикрих думок і повеселішав. Навіщо роздумувати. Хіба за довге життя і старанну роботу (а працює він не гірше за інших) не заслужив права на спокій? І хіба в Холоденка не більше здорового глузду, аніж у того дивака, що накинувся на нього вчора на вулиці?

Назустріч Ішов пароплав "Гоголь". Холоденко схопився на ноги, замахав коротенькими ручками й закричав:

— Доброго здоров'ячка, товаришу Гоголь! Як поживає Тарас Бульба?

Погребняк і собі щось гукнув: горілка зробила своє. Верескливо реготала Медуниця. Тільки Погребнякова дружина та керманич-хлопчина у вилинялій майці сиділи мовчки.

Аж ось показалися канівські кручі, стрімкі, хвилясті, вкриті густим руном заповідного лісу. Медуниця заковувала очі під лоба і в манірному захваті повискувала.

— Ах які пейзажі! Чудесно! Сьомочко, ну чому ти не художник?

Холоденко, обхопивши дружину за вгодований стан, хихотів.

— Якби я, Людочко, був художник, ти б не була такою пампушечкою. Дякуй свою долю, що я не художник. Правда, знамениті теж...

— Яка вода! — тихо промовила Погребнякова дружина. Вона опустила руку за борт човна, і зелені, насичені сонячним сяйвом струмочки задзюркотіли поміж пальцями. — Аж світиться.

— Водичка перший сорт! Можна буде скупнутися, — негайно відгукнувся Холоденко і собі занурив м'яку долоню в променисті хвилі. Погребнякові здалося, що від дотику липкої долоні вода погасла, стала звичайною рідиною для купання

драглистих тіл Холоденка та його Медуниці. Хміль од випитої горілки вже вивітрився, і, відповідно з цим, знову зіпсувався настрій.

Причалили. Холоденко запропонував було відразу ж зазирнути до буфету, але тут несподівано й рішуче подала голос мовчазна Погребнякова дружина. Коли вони приїхали на Шевченкову могилу, то нічого зазирати в буфети. Тоді Холоденко поприятельському підхопив під руку Погребняка і, пропустивши вперед жінок, повів його до Тарасової гори. Збоку це мало виглядати досить комічно: довгов'язий, худорлявий Погребняк з горбоносим сердитим обличчям і рожевий лиснючий колобок — Холоденко.

* * *

Довгі уступчасті сходи, що ведуть на Тарасову гору, мов у зеленому тунелі, ховаються в тінистому склепінні дерев. Але пухка Медуниця стогнала і обливалася потом.

— Не розумію, чому тут не влаштують ліфт, — скиглила вона. — Не кожному легко видряпатися по цих сходах.

— Не ліфт, Людочко, а фунікулер, — прокректав Холоденко. — Або екскаватор, такий, як у метро.

— Ескалатор, — мляво поправив Погребняк.

Нарешті зійшли на гору. На щастя, Медуниця засапалася і замовкла, а Холоденко відразу ж відкотився до кіоска з газованою водою. Вражено охнула тиха Погребнякова дружина...

Погребняк дивився на задумливу постать Кобзаря на високому, стрімкому постаменті, дуже строгому і величному. Стояв, дивився і понуро думав про те, що його вже ніщо не хвилює. Здається, він зовсім розучився відчувати красу.

Це було неприємно, але не так-то вже й страшно. Є люди-дальтоніки з вадою зору, вони не розрізняють певних кольорів — здається, червоного і зеленого. Ну то й що? Живуть. І спокійнісінько доживають до старості. І, можливо, бувають щасливіші за тих, хто володіє загостреним зоровим відчуттям барв. Ні, це зовсім не смертельно. А може, так навіть спокійніше?

Підійшли Холоденки.

— Культурненько, культурненько, — вилискував він, потираючи ручки, а вона, відсапавшись, відразу ж заторохтіла: — Ах, яке тут повітря! Яке лоно природи! А квіточки! Може, Пилип Степанович знає, як звуться оці — темно-червоні, ніби з панбархату?

— Ну... декоративні рослини, — пробурмотів Погребняк. — Пробачте, на ботаніці не розуміюсь.

Він покликав дружину — вона єдина, по-справжньому схвильована, схилилась над могильною плитою, — і запропонував піти до музею. Йому хотілося хоч на короткий час утекти від Холоденків, але вони невідступно подалися вслід.

В музеї були екскурсанти. Русява дівчина-екскурсовод похапцем перебігала від експоната до експоната і, звично орудуючи указкою, скоромовкою сипала сухі

пояснення. Погребняк невесело посміхнувся: здається, цій дівчині так само байдуже до того, про що оповідає, як і йому з Холоденками...

Він одійшов від групи екскурсантів і перейшов до безлюдного залу. Намагався зосередитись, вдуматись, відчувати... Марно. Сюди треба прийти в будень, коли не буде біганини екскурсовода з юрбою захеканих екскурсантів. Можливо, тоді, на самоті, щось і сказали б для серця всі оці фотографії, картини, скульптури.

І відразу ж собі заперечив: "Брехня, тобі вже вони нічого не скажуть".

Погребняк повільно переходив із зали в залу і не намагався більше вдумуватись у те, що механічно фіксував його зір. Біля однієї скульптури на хвилину затримався, і то не з цікавості, а швидше з досади на невдале освітлення ззаду. Хто її так поставив? Адже обличчя лишилося затінене. Якби освітити її ось так — збоку, тоді б обличчя... так, обличчя...

Щось його ніби штовхнуло, і він вражено завмер. На нього незрячими очима дивилася змучена жінка. І стільки горя, стільки безмірного страждання й докору було в сліпому погляді, що Погребняк на мить відчув, як його пройняв гострий фізичний біль. Він одступив на крок і з подивом оглянув скульптуру.

Мати схилилась над усміхненою кучерявою дівчиною-підлітком, що солодко заснула, притулившись до її колін. Знайома композиція... Здається, є такий малюнок у Шевченка? Але справа не в композиції, — обличчя! Воно вражало. Воно було живе. Очевидно, скульптор всю силу свого обдаровання уклав саме в обличчя — сліпе і водночас прозорливе.

Погребняк не міг одірвати збентеженого погляду від цього обличчя. Відчував, як в ньому поволі нарастає якийсь незрозумілий неспокій.

До нього, тамуючи позіхання, підійшов Холоденко.

— Ось де ви зачепилися, Пилипе Степановичу! А ми з дамами вже встигли все оглянути. Озиралися, а вас — тю-тю, загубили. Думали, що ви вже на свіжому повітрі спочиваєте. До чого ви так придивляєтесь?

Він нахилився над табличкою на скульптурі і вголос прочитав: — "Сліпа. Скульптор Кудрявцева". Гм, не чув, не чув про таку, мабуть, якась не дуже відома. Тепер їх так багато розвелось.

— А про яку ж ви чули? — закипаючи злістю, запитав Погребняк.

— Про яку? Ну, про цю... як її... В кінофільмах часто на початку показують — двоє попіднімали руки вгору. Ото скульптурка! А взагалі — нащо воно мені, голубчику? Моє діло торгівля, на ній я розуміюся, будьте певні! І довго ви ще тут стоятимете?

Погребняк мовчки пішов до виходу.

Вони спускалися з гори тінистими сходами, а неспокій все нарастив. Погребняк напружено намагався пригадати, де саме у Шевченка сказано про оту сліпу, але пам'ять зраджувала. Він ніколи не мав себе за знавця поезії, навпаки, іронічно ставився до людей, що захоплювалися цим словесним рукоділлям. Але Шевченко — то Шевченко. Його могутня бентежна поезія — не слова, а саме життя: з кров'ю, з болем, любов'ю і гнівом. Погребняк шанував і, здається, знав її. То чому ж не може пригадати?

— Ну от і все, план, як то кажуть, виконали, пора і підкріпитись, — з полегкістю стрепенувся Холоденко. — Гайда зараз на пристань до ресторанчика і пом'янемо Тараса як годиться. Чи, може, раніше скупнемося?

Погребнякові смертельно захотілося схопити Холоденка за барки і швиргонути в Дніпро. Щоб, бува, не піддатися спокусі, він одвів убік дружину.

— Віронько, дорога моя, допоможи! Забери ти, бога ради, їх від мене хоч на годину. Потерпи вже, побудь із ними, бо мені треба повернутись туди. Дуже треба, розумієш? Або краще — їдь з ними додому, а я повернуся пароплавом. Ну зроби це для мене!

Дружина сумно глянула на Погребняка і тяжко зітхнула: Холоденки її зовсім затуркали. Але вона завжди була справжнім другом і покірно кивнула головою.

* * *

Погребняк збіг сходами вгору й повернувся до музею. Він попросив у вестибюлі в чергової "Кобзаря", на кілька хвилин, йому так потрібно! Жінка принесла книжку, і Погребняк став нетерпляче гортати сторінки.

Знайшов: "Слепая". Поема російською мовою.

...Как у кладбища, у ворот

Сидит скорбящая слепая

И псалму грустную поет.

Она поет, а молодая

Дочь несчастливцы моей

Головкой смуглою прильнула

К коленям матери своей...

Погребняк стояв посеред вестибюля й читав. Його штовхали, хтось наступив на ногу й вибачився, хтось порадив одійти вбік і не стояти на дорозі. Він нікого не помічав: читав-пригадував рядки поеми-трагедії.

Повернувши "Кобзаря", поспішив до неї. Яке щастя, що в ту хвилину там не було нікого! Погребняк спинився і прикипів поглядом до обличчя — такого чистого, живого, прекрасного своєю пристрасною глибокою правдою.

Довго дивився. Можливо, то було чудо — оцей білий гіпс, що так зненацька розбудив його сонну ліниву душу. Як же вона, та душа, зачерствіла, обплуталась липкими тенетами буденщини, дріб'язкових розрахунків, байдужої пасивності, якщо стільки часу він міг жити, керувати людьми, будувати їм житло, забувши, що на світі існує начало всякої праці — краса і правда! "Найцінніше в житті — то спокій", — казав собі. Он сьогодні навіть теоретичну базу підвів під свою байдужість: "Дальтонізм, не смертельно". Який там до біса дальтонізм? То ж про нього сказав у цій же поемі Шевченко: "И не страдаю, как страдал, и не люблю я: я калека!"

Ну то що ж тепер, інженере? Так і житимеш далі?

* * *

Скільки часу провів він у музеї — годину, дві? Та хіба не однаково? Не години, інший вимір потрібен, щоб осягнути все те, що продумав, згадав, зрозумів. А зрозумівши — назвав речі своїми іменами — осудив безповоротно. Що безповоротно —

не сумнівався, він все-таки себе знав, боявся одного — чи не надто пізно? Коротке людське життя, коротке...

Погребняк вийшов з музею. Бентежним дзвоном ударив у груди вітер — вільний, дніпровий, і рвонув, затріпотів по зелених вітах дерев. Захопив подих безмежний простір, що так несподівано по-новому відкрився тепер перед його зачудованим зором. І враз могутньою симфонією ожили в пам'яті давно забуті слова "Заповіту", безсмертні, як геній, що їх створив.

А навколо буяли квіти. Безліч квітів, розкішна гама найяскравіших і найніжніших кольорів. Тепер вони не були просто декоративними рослинами. Погребняк бачив у них радість життя і глибоку вдячність народу своєму співцеві.

Він нахилився і бережно зірвав одну квіточку оксамитово-червоних братків. Квітка лежала на його долоні, мов згусток живої гарячої крові, і пелюстки вбирали проміння сонця. А воно — могутнє, життєдайне, вже схилялось на захід, але ще горіло, ще віддавало щедрю наснагу землі.

Погребняк звів голову і, не мружачись, глянув на сонце. Внизу швидко западе сутінь, та тут, на кручі, воно ще довго світитиме.

1963 р.